

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA AGRICULTURII ÎN DACIA ÎNAINTE DE CUCERIREA ROMANĂ. PROBLEMA OBȘTELOR LA DACI

PARTEA A II-A *

Proprietatea comună și forma obștească a agriculturii geto-dacice e atestată și de o inscripție latină¹ din secolul al doilea. T. D. Zlatkovskaia, tratând schimbările sociale² și demografice petrecute în Moesia Inferior în secolul al II-lea, constată că în Scythia Minor proprietatea privată asupra pământului a apărut mai timpuriu decât în alte părți ale Moesiei și, ca o consecință a acestui fenomen, obștile vechi ale geților au ajuns în faza de descompunere. Inscripția latină — după părerea autoarei — dovedește că proprietatea privată asupra pământului a apărut și la locuitorii traci. Textul inscripției amintește o *villa*, proprietate a tracului Bessus Ampudus. Pe lângă proprietatea privată, se menține însă și mai departe proprietatea obștească a pământului, ceea ce reiese din faptul că inscripția vorbește despre pietrele de hotar așezate (*termini positi* din decretul guvernatorului) între *villa* lui Bessus Ampudus și pământul locuitorilor (*vicanos*) satului Buteridava. Proprietatea privată, constată T. D. Zlatkovskaia, s-a intercalat între pământurile obștilor. În acest fel se dovedește coexistența proprietății private și comune asupra pământului în Moesia Inferior în secolul al II-lea. T. D. Zlatkovskaia citează inscripția după lectura lui V. Pârvan³. Ion I. Russu, într-un studiu recent, ocupându-se de această inscripție, constată că lectura lui Pârvan e greșită și proprietarul amintit nu e tracul Bessus Ampudus⁴ (un nume ipotetic),

* Pentru partea I, vezi SCIV, VII, nr. 3—4, 1956, p. 253—266

¹ CIL, III, 14447.

² T. D. Zlatkovskaia, *Mezlia v I—II vekah nașei eri*, Moscova, 1951, p. 84—90.

³ Lectura lui V. Pârvan: */I/ussu et ex decreto v(iri) c(larissimi) Ovini Tertulli co(n)s(ularis) termin(i) positi inter (?B)essi Ampudi /vil(lam et vicano /S/ B/ut(?)/ridavenses per Vindium Verianum Praef(ectum) el(assis); cf. V. Pârvan, Histria, IV, p. 633—7.*

⁴ Lectura lui I. I. Russu: */I/ussu et ex decreto v(iri) c(larissimi) Ovini Tertulli co(n)s(ularis) termin(i) positi inter /? M/ essiam Pude(n)til(lam et vicanos B/ut(/?)eridavenses per Vindium Veranium praef(ectum) el(assis); cf. I. I. Russu. Un litigiu de hotărnicie din Scythia Minor, in SCIV, VI, 1—2, 1955, p. 75—86.*

ci e romana /M/essia Pudentilla, care își apăra domeniile sale cu ajutorul guvernatorului roman, legatus Augusti Moesiae Inferioris, împotriva locuitorilor Buteridavei. În orice caz inscripția aruncă lumină asupra luptei băștinașilor împotriva exploatării romane, și în același timp dovedește existența proprietății comune, deci existența obștilor la geto-daci.

Nu încapă îndoială prin urmare că la geți, forma principală a agriculturii s-a desfășurat într-o comunitate oarecare, fapt care nu a fost contestat de altfel până acum de nimeni. Nu s-a analizat însă care formă a devenit dominantă pentru proprietatea în comun a pământului la geto-daci în secolul I î. e. n. și secolul I e. n. și cărui fel de orînduire socială îi corespunde.

Engels deosebește trei forme ale agriculturii în comun: „...la toate popoarele pământul era lucrat în comun de către ginți, iar mai târziu de către comunitățile familiale comuniste, a căror existență Cezar o mai semnalează încă la suevi... pământul atribuit diferitelor familii, era redistribuit periodic”⁵. Iar mai departe: „Kovalevski susține însă că situația descrisă de Tacit presupune existența nu a comunității de marcă sau satești, ci a celei casnice, și că abia din aceasta din urmă s-ar fi dezvoltat apoi, mult mai târziu, comunitatea satească, ca urmare a creșterii populației”⁶.

Pe baza celor afirmate de Engels și pe baza rezultatelor științei istorice sovietice, putem stabili că agricultura în comun are trei stadii care se succed în timp: 1. *Obștea gentilică*, cînd din pricina stadiului nedevelopat al forțelor de producție pământul este muncit în comun de întreaga gîntă și produsele se consumă în comun. 2. *Obștea familială sau casnică*, în care se divide gînta și în care trăiesc împreună mai multe generații și 3. *Obștea satească sau a vecinătății*, cînd pământul a fost împărțit unor *familii*, care l-au muncit cu propriile lor unelte și și-au însușit produsele lui, însă pentru asigurarea unei relative egalități, în anumite perioade s-a procedat la reîmpărțirea pământului. Notăm că agricultura sau proprietatea obștească, ca o treaptă anterioară a dezvoltării, putea să supraviețuiască sub forma de rămășițe (îndeosebi obștea familială) și după evoluarea formelor mai dezvoltate, după cum dovedește coexistența obștilor casnice și satești vechi babiloniene.

Care a fost forma dominantă a agriculturii și a proprietății obștești în sec. I î. e. n. și în sec. I e. n. la geto-daci?

Engels constată — ceea ce afirmă de altfel și Caesar — că la germani, în epoca lui Caesar, existau obștea gentilică și obștea familială (*gentes et cognationes hominum*). Societatea geto-dacică — după cum a reieșit din cele precedente — a depășit cu mult această treaptă de dezvoltare în secolul I î. e. n. Din depozitul de seceri găsite la Draja — despre care se presupune că ar data din sec. IX—VIII î. e. n. — nu se poate deduce — precum face V. Canarache⁷ — existența aristocrației proprietară de sclavi, ci mai degrabă lucrarea pământului în obști gentilice și

⁵ K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese*, E.S.P.L.A., 1955, vol. II, p. 315.

⁶ *Ibidem*, p. 316.

⁷ V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul R. P. R. în epoca veche*, în SCIV, I, 1950, p. 90.

obști familiale, în care însă obștea gentilică avea un rol preponderent.

Obștea familială sau obștea casnică se dezvoltă din obștea gentilică, dar de multe ori — după cum ne-o dovedește obștea veche egipteană, veche mesopotamiană, indiană și zadruga sîrbească — aceasta se menține cu îndărătnicie și după formarea societății împărțite pe clase. Formarea obștii familiale este rezultatul dezvoltării forțelor de producție și al creșterii numerice a populației. În acest stadiu de dezvoltare se găseau germanii în timpul lui Tacit. Revizuiindu-și, pe baza lui Kovalevski, în mod critic, părerile sale anterioare, Engels spune :

„Potrivit acestei păreri, așezările germanilor pe teritoriul ocupat de dinșii în vremea romanilor, ca și pe acela luat mai târziu de la romani, nu ar fi fost alcătuite din sate și din mari obști familiale care cuprindeau mai multe generații, luau pentru cultivare o fișie de pământ corespunzătoare și foloseau pământul pustiu dimprejur, împreună cu vecinii, ca o marcă comună... Abia după veacuri, cînd numărul acelor care făceau parte din obștea casnică a ajuns așa de mare încît nu mai era posibil să se ducă gospodăria comună în condițiile de producție de atunci, aceste obștii s-ar fi desfăcut, ogoarele și pășunile, pînă atunci comune, s-ar fi împărțit în felul știut între gospodării...”⁸.

Caracterul dominant al obștilor familiale la germani în timpul lui Tacit ne dovedește că la ei statul nu apăruse încă, deși societatea germană atinsese stadiul de dezvoltare cel mai înalt posibil în cadrul societății gentilice a comunei primitive : stadiul „democrației militare”⁹.

Istoriografiei noastre îi revine sarcina de a face o paralelă între societatea geto-dacică de după Burebista și cea germană din timpul lui Tacit, pe baza izvoarelor scrise, arheologice, numismatice etc. Pentru lucrarea de față o asemenea încercare ar constitui o prea mare digresiune și o abatere de la scopul ei inițial. Totuși, chiar dintr-o confruntare superficială, ajungem la constatarea că în epoca respectivă societatea geto-dacică se găsea pe o treaptă superioară de dezvoltare — ceea ce este confirmat și din studierea mijloacelor de producție. E drept că în vremea lui Tacit germanii cunoșteau banii și primeau mai ales banii de argint, căci „*facilior usui et promiscuo acvilia mercantibus*”¹⁰... : Cunoște bine și fierul, au și fierari, dar au fier puțin și nu le ajunge nici pentru arme¹¹. Regii și conducătorii sînt aleși de ei¹², nu-și înfățișează zeei prin statui, nu-i închid între ziduri, adică nu le construiesc sanctuare¹³, n-au orașe, la construcții nu folosesc cărămidă¹⁴. Nu există decît forma patriarhală a sclaviei¹⁵, nu cunosc darea banilor cu dobîndă și afacerile cămătărești¹⁶ etc.

⁸ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 147.

⁹ Cf. E. A. Kosminski, *Istoria srednih vekov*, p. 38—42.

¹⁰ Tacitus, *Germania*, 5.

¹¹ *Ibidem*, 6.

¹² *Ibidem*, 7.

¹³ *Ibidem*, 8.

¹⁴ *Ibidem*, 16.

¹⁵ *Ibidem*, 25.

¹⁶ *Ibidem*, 26.

Faptul că societatea dacică era pe o treaptă superioară de dezvoltare îl putem constata și din cele ce am spus despre germanii din timpul lui Caesar. Atragem atenția doar asupra câtorva puncte. Referitor la cunoașterea și folosirea banilor, monedele barbare, tradițiile despre marile comori ale lui Decebal și numeroasele obiecte și monede găsite, care datează începînd din secolul III î. e. n., ne dovedesc o mai mare circulație a banilor.

Am spus mai sus că în secolul I î. e. n. s-a creat la daci instituția regatului ereditar: caracterul mai înaintat al religiei ni-l dovedesc sanctuarele circulare și patruleter construite din piatră, precum și reprezentarea zeilor prin statui, cum este aceea de la Piatra Roșie¹⁷. Dacă la cele spuse mai adăugăm și arhitectura dezvoltată, ce se manifestă începînd cu sec. I î. e. n. în construirea cetăților dacice, rămîne neîndoielnic faptul că societatea dacică a fost mai avansată decît cea germană din epoca lui Tacit. Caracterul mai înaintat al societății dacice n-a fost relevat îndeajuns de istoriografia noastră, probabil datorită faptului că aceasta s-a străduit să completeze datele, foarte reduse, despre geți pe baza materialului bogat referitor la germani și în asemenea împrejurări este aproape firesc că trăsăturile asemănătoare să fie scoase în evidență în dauna deosebirilor.

Credem că nu greșim atunci cînd afirmăm că proprietatea pămîntului și agricultura erau în mai mare progres la daci. După relațiile uniforme ale izvoarelor antice, dacii își lucrau pămînturile într-o anumită comunitate (colectivitate, obște) care — credem noi — nu putea fi alta decît *obștea satească*, ultima formă de dezvoltare a agriculturii și proprietății comune. Obștea satească presupune proprietatea privată. Referitor la aceasta, manualul de *Economie politică* sovietică, spune următoarele:

„Apariția proprietății private a dus la descompunerea gîntii. Ginta se desfăcea în mari familii patriarhale. Mai tîrziu, din sinul marilor familii patriarhale au început să se desprindă celele familiale, care au făcut din unelele de producție, ustensile și vite proprietatea lor privată. O dată cu dezvoltarea proprietății private, legăturile gentilice au slăbit. Locul comunității gentilice l-a luat *comunitatea satească*. Spre deosebire de gintă, comunitatea satească sau vecinală era formată din oameni care nu erau legați în mod obligatoriu prin legături de rudenie. Casa, gospodăria casnică, vitele — toate acestea constituiau proprietatea privată a diferitelor familii. Dimpotrivă, pădurile, pășunile, apa și diferite terenuri, iar în decursul unei anumite perioade și pămîntul arabil, constituiau proprietate comună. La început pămîntul arabil era împărțit în mod periodic între membrii comunității, iar mai tîrziu a trecut în proprietate privată”¹⁸.

Pe baza constatărilor lui Marx și Engels precum și pe baza rezultatelor lui V. K. Nikolski¹⁹, și a științei sovietice despre locul și însemnătatea socială a obștei satești, putem constata următoarele:

¹⁷ C. Daicoviciu, *Celatea dacică de la Piatra-Roșie*, p. 117—118.

¹⁸ *Economia Politică*, trad. rominească. Ed. de stat pentru literatură politică, București, 1954, p. 25—26.

¹⁹ V. K. Nikolski, *Istoria pervobitnogo obscestva*, Ucpedghiz, 1951, p. 79—81.

După Karl Marx²⁰ deosebirea dintre obștea sătească și comuna privată constă în aceea că obștea sătească a fost prima formă a societății omenești în care, în locul legăturilor gentilice, au apărut raporturile teritoriale sau vecinale, formă în care se poate observa un caracter dublu al dreptului de proprietate, adică alături de proprietatea obștească se ivește și proprietatea privată. A fost nevoie de cele două mari diviziuni sociale ale muncii, adică de separarea agriculturii de creșterea vitelor, a fost nevoie de apariția meșteșugurilor, pentru ca în sinul societății gentilice a comunei primitive să se dezvolte nu numai relații noi sociale, dar și să crească în așa măsură deosebirea materiale între săraci și bogați, încât să se rupă raporturile familiale între membrii gintei.

Obștea sătească apare la hotarul dintre prima și cea de-a doua orînduire socială²¹. Nu constituie o treaptă socială de dezvoltare, care s-ar intercala între societatea gentilică și cea împărțită pe clase (sau între societatea gentilică și cea sclavagistă ori feudală), ci este o rămășiță a societății primitive, care apare în procesul de formare a societății împărțite pe clase și se menține în cadrul acesteia, pînă cînd dezvoltarea destul de puternică a raporturilor de marfă pune capăt existenței ei. Obștea sătească este în strînsă legătură atît cu schimbările petrecute în structura socială în general, cît și cu schimbările ce au loc în relațiile familiale. Ea apare numai o dată cu biruința raporturilor de proprietate privată asupra raporturilor de proprietate comună, cînd apare și proprietatea privată a pămîntului. Aceasta marchează sfîrșitul obștei gentilice și totodată începutul *obștei sătești ce ia naștere ca o parte a societății împărțite pe clase*. Apariția proprietății private, oricît de mică va fi fost bucata de pămînt pe care și-a înălțat cineva casa proprie, și-a făcut curtea sau

²⁰ Scrisoarea lui K. Marx către Vera Zasulici caracterizează obștea sătească după cum urmează: „Toate comunitățile primitive mai timpurii se bazează pe orînduirea de sînge a membrilor lor. Rupînd această legătură puternică, dar îngustă, comunitatea sătească este mai capabilă să se lărgească și să reziste față de comunitățile străine. Apoi în această comunitate, casa și anexa ei, sînt deja proprietatea privată a agricultorului, în timp ce cu mult mai înainte de introducerea agriculturii, casa comună fusese una din bazele materiale ale formelor anterioare ale comunității. În sfîrșit, deși terenurile arabile rămîn proprietatea comunității, ele se împart periodic între membrii comunității sătești, astfel încît fiecare agricultor cultivă pe propria sa socoteală ogoarele ce-i sînt afectate și își însușește presonal roadele acestei munci. În timp ce în comunitățile străvechi, gospodăria se face în comun și nu se împart decît produsele.” (Arhiva K. Marx și Fr. Engels, cartea I, Editura de stat, Moscova, 1930, p. 272. Trad. rom. din F.V. Konstantinov, *Materialismul istoric*, Ed. P. M. R., București, 1952, p. 166—167).

²¹ Obștile sătești apar nu numai la începutul feudalismului, ci în general la începutul societății împărțite pe clase, adică împreună cu apariția societății sclavagiste. Formele lor tipice se află pe teritoriile inundabile ale sclavagismului oriental, în Egipt, Mesopotamia, India și China, dar se află și la evrei și la popoarele din Asia Mică. Ar fi o greșală însă să presupunem că ele sînt tipice numai sclavagismului oriental. Ele se ivesc aproape cu regularitate unde se află premisele societății sclavagiste. *Istoria Bulgariei*, publicată de Academia de Științe a U.R.S.S. vorbind despre traci, amintește de țărani mici proprietari de pămînt ai obștilor (*Istoria Bolgariei*, sub red. P. N. Tretiakova, Moscova, 1954, p. 24). A. Ranovici, prelucrînd istoria provinciilor din răsăritul imperiului roman, descrie de asemenea obștile la traci (A. Ranovici, *Vostocintele provinciei rimscoi imperii v I—III vv.*, M. L., 1949, p.247—248). A. V. Mișulin, în opera sa *Hispania antică*, arată că în teritoriile mai dezvoltate ale peninsulei, obștile sătești au apărut deja în secolele III și II î. e. n. (A. V. Mișulin, *Anticinaia Ispania*, Moscova, 1952, p. 200). Obștea sătească este deci un fenomen economic social care poate fi privit ca general în epoca apariției primei orînduiri sociale împărțite pe clase.

grădina de zarzavaturi, indică în același timp nu numai apariția societății împărțite pe clase, dar și nașterea monogamiei.

Chiar cea mai veche obște sătească este rezultatul contradicțiilor sociale și al luptei de clasă încordate din sînul societății. *O asemenea societate nu mai poate exista fără stat. Între membrii obștii sătești se poate observa deja inegalitatea materială și socială.* Membrii sfatului obștii sătești — după cum este dovedit de obștile sătești din Egipt și Mesopotamia²² — sînt aleși dintre aceia care au mai multe proprietăți private, mai multe vite etc.

Cea mai ascuțită manifestare a inegalității dintre membrii obștii sătești este sclavia. Această sclavie este cu totul alta decît sclavia societății gentilice patriarhale. Sclavia numită casnică, orientală sau timpurie se caracterizează prin faptul, că, deși supraprodusul muncii sclavului ajunge pe piață numai incidental (ca în sclavia patriarhală) și în majoritatea lui este consumat în casa proprietarului, *exploatarea sclavilor are loc și pe moștile private.* Prin urmare sclavia casnică (orientală sau timpurie) este o formă a sclaviei caracteristică nu orînduirii comunei primitive, ci societății împărțite pe clase. În aceasta apare sclavagismul ca forma principală a exploatarei și determină orice altă formă de dependență. De aceea fiecare societate de acest fel este o societate sclavagistă, în care forma principală și specifică a exploatarei este robia casnică, iar elementul necesar, obștea sătească. Aceasta apare în trib sau în uniune de triburi din rămășițele ginților și ale obștilor casnice și se dezvoltă mai departe în cadrul societății împărțite pe clase. Obștea sătească este o categorie istorică aparținînd nu comunei primitive ci societății împărțite pe clase. Prezența obștei sătești înseamnă deci existența proprietății private, a familiei monogame, a sclaviei casnice sau timpurii, a celor două diviziuni sociale ale muncii, a claselor sociale, a statului, într-un cuvînt existența societății împărțite pe clase.

Societatea geto-dacică a atins oare această treaptă de dezvoltare? Despre existența obștii sătești vorbește și faptul că în general dacii se găsesc pe o treaptă de dezvoltare superioară celeia pe care se găseau germanii, iar datele arheologice presupun un nivel mult mai ridicat al agriculturii, decît acela pe care îl presupunea pînă acum literatura noastră istorică.

Pe baza materialului arheologic din epoca premergătoare cuceririi romane, găsit pe teritoriul țării noastre, V. Canarache crede că concluzia lui Pârvan ar fi fost pripit întocmită. Este de la sine înțeles că cultura geto-dacică depășise cu mult „epoca lemnului”, ceea ce nu înseamnă însă că dezvoltarea ei a fost uniformă pe tot cuprinsul Daciei. Și pe teritoriul țării noastre s-au folosit în același timp, de exemplu, mai multe tipuri de plug, ceea ce este un fenomen destul de frecvent la popoarele din antichitate, dar în secolele precedente erei noastre sînt folosite și la noi diferite tipuri de pluguri de fier. V. Canarache²³ enumeră cam zece localități în care s-au găsit diferite instrumente de fier provenite din Dacia dinaintea

²² V. I. Avdiev, *Istoria Orientului antic*, București, 1951, p. 115.

²³ V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul R. P. R. în epoca veche*, SCIV, I, nr. 2, 1950, p. 97—105.

cuceririi romane și întrebuințate în agricultură. Chiar și aceste date dovedesc că în sec. I î. e. n. și sec I e. n. geții foloseau fierul și în agricultură, de unde rezultă că în agricultură a trebuit să existe alături de proprietatea obștească și proprietatea privată. Numărul relativ mic al obiectelor întrebuințate în agricultură se explică în primul rând prin raritatea fierului, care era un metal foarte prețios în antichitate, astfel că obiectele uzate n-au fost aruncate, ci au fost folosite pentru fabricarea armelor sau altor unelte.

Vorbind despre pagubele cauzate de războaie, Vergiliu spune: „plugul nu se bucură de cinstea cuvenită, ogoarele sînt nelucrate din cauza izgonirii lucrătorilor, secerile încovoiate devin săbii rigide”²⁴. În regiunile locuite de daci, în Muntenia, Moldova și Transilvania au fost destule ocazii ca secerile să fie transformate în săbii rigide.

În *al doilea rînd* arheologia din țara noastră este abia la începutul cercetărilor privind așezările geto-dacice din regiunile de șes. Dacă avem însă în vedere rezultatele săpăturilor arheologice din ultimii șase ani, este evident că uneltele agricole de fier — și în general uneltele din fier datînd dinaintea cuceririi romane — au fost găsite într-un număr așa de mare, încît e imposibil să se pună la îndoială răspîndirea și folosirea lor generală. La Grădiștea Muncelului a fost găsită în 1951 și 1952 o mare cantitate de unelte de fier datînd din epoca preromană. Săpăturile din 1951²⁵ au scos la iveală, alături de uneltele găsite izolat, un atelier care conținea 70 de unelte și instrumente de fier. Această descoperire — unică pînă atunci — este — cum spune raportorul — „o dovadă peremtorie pentru înaltul grad de cultură materială la care ajunseseră dacii pe la începutul erei noastre”.

Materialul găsit se poate grupa în trei categorii. În prima categorie intră uneltele agricole: seceri, coase, greble, cosoare pentru vie, sape, săpoaie, topoare etc. În a doua au fost grupate instrumente pentru lucrarea lemnului: tesle, cuțitoaie, barde, sfredele, scoabe, dălți, compasuri etc. În a treia se găsesc instrumente de fierărie: clești, creștătoaie, priboiuri, nituitoare, ciocane, pile etc.²⁶.

Săpăturile efectuate în anul următor au scos la iveală și mai multe unelte de fier²⁷. În legătură cu aceasta, în raportul preliminar respectiv se spun următoarele:

„Uneltele de fier au fost aflate în cinci grupuri și așezate în grămezi unele peste altele. Grupurile 1, 4, 5 conțin diferite unelte de agricultură, fierărie, dulgherie și lemnărie.” În partea de V a terasei au fost găsite la o adîncime de 60 cm așezate într-o anumită ordine în formă circulară, unul peste altul, niște „berbeci”²⁸ de fier. Apoi s-a găsit un clește lung

²⁴ Vergilius, *Georgicon*, I, 506—508.

²⁵ *Șantierul Grădiștea Muncelului*, SCIV, III, 1952, p. 281—310.

²⁶ *Ibidem*, p. 301—302.

²⁷ SCIV, IV, 1953, p. 153—220.

²⁸ Aceștia nu sînt cu adevărat berbeci de sfărîmat ziduri, adică nu sînt arme, ci niște bulgări de fier din care au fost făcute apoi diferite unelte, instrumente. Existența bulgărilor de fier nelucrat dovedește că în apropierea cetății au fost serioase ateliere de prelucrarea fierului: cf. A. V. Arțihovski, *Osnov Arheologii*, Moscova, 1954, p. 208 și urm.

de 1,30 m, o greblă de fier cu 4 dinți, o bară de fier cu fluture la un capăt, un săpoi de fier etc. Pe aceeași terasă, sub nivelul antic, a fost găsită, într-o groapă patrulateră, o oală mare de fier, iar în ea și în jurul ei peste 180 de instrumente de fier, între care și unelte agricole ca : fier de plug, brăzdare, coase, seceri, greble, o sapă ; instrumente de fierărie, ciocane, baroase, tăietoare de fier, îngăuritoare, dălți, pile, răspălău, clești de diferite mărimi etc. ; unelte de dulgherie și de prelucrarea lemnului : ferăstraie de mină, topoare cuțite, fier de rîndea, dălți etc., precum și o sabie scurtă, încovoiată : falx dacica²⁹. Pe platoul A s-a făcut încă o descoperire constînd din 40 diferite unelte de fier³⁰.

Și săpăturile din 1951 efectuate la Poiana au scos la iveală materiale de fier din epoca preromană Latène II și III, precum și unelte pentru agricultură, printre care seceri de fier, o bucată dintr-o foarfecă de fier etc³¹.

Obiectele de fier găsite în săpăturile de la Piatra Roșie sînt și ele foarte numeroase. Printre uneltele agricole au fost găsite seceri de fier și un cosor etc³².

Bogatul material arheologic provenit din săpăturile sistematice, care n-a fost încă amănunțit studiat, dovedește încă de pe acum două lucruri : 1) Înainte de cucerirea romană, agricultura din Dacia a depășit cu mult agricultura germanilor și se practica nu numai în cadrul obștii ci și pe moșiile de sine stătătoare, proprietăți private, unde pămîntul era lucrat și cu ajutorul brațelor de muncă ale sclavilor. 2) Marele număr de obiecte de fier ne permite să ne gîndim că în secolele din jurul începutului erei noastre în Dacia exista cea de-a doua mare diviziune socială a muncii, adică s-a înfăptuit deja și separarea meșteșugurilor de agricultură, ceea ce — după cum am văzut — implică și prezența obștilor satești. C. Daicoviciu relevă apariția meșteșugurilor de prelucrare a lemnului, a fierului, a pielii, apariția olăritului, a arhitecturii și a sculpturii în piatră³³, ba mai mult, consideră ca sigură și apariția celei de-a treia diviziuni sociale a muncii³⁴.

La fel, înaltul nivel al agriculturii ni-l dovedesc acele „chiupuri” mari pentru păstrarea cerealelor din diferitele cetăți dacice, precum și marea cantitate de cereale carbonizate ce s-a găsit în jurul cetății și sanctuarului din cetatea de la Grădiștea Muncelului. Și unele și altele confirmă coexistența unor mari grînare, denotînd un nivel atît de ridicat al agri-

²⁹ SCIV, IV, 1953, p. 167—169.

³⁰ *Ibidem*, p. 173. În anul 1803—1804, din însărcinarea guvernului, la Grădiștea Muncelului s-au efectuat săpături arheologice cu scopul de a căuta comori (Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orientali*, București, 1951, p. 68). Rapoartele săpătorilor vorbesc și despre diferitele obiecte de fier găsite în cetate. Astfel, de ex., raportul comisarului Pavel Török datat din 26 august 1803, amintește de mai multe ori obiectele din fier găsite în diferite locuri (*Thesauriatus, Acta generalia, 4887/1803*). Istoria săpăturilor din anii 1803—1804 e în curs de prelucrare de prof. Sigismund Jakó, care a binevoit să ne pună la dispoziție rapoartele amintite.

³¹ *Șantierul Poiana*, SCIV, III, 1952, p. 198.

³² C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 78—87. pl. V—XII.

³³ *Ibidem*, p. 131—132.

³⁴ *Ibidem*, p. 134.

culturii, încît să permită și acumularea unor mari rezerve de cereale. Iată cum se explică faptul că în anii 52 ai e. n. Tiberius Plautius Silvanus Aelianus a putut transporta o mare cantitate de grîu, din care o parte putea să provină de pe teritoriile locuite de geto-daci: *Magno tritice modo annonam populi Romani adlevavit*³⁵.

În sfîrșit, caracterul dezvoltat al agriculturii dacilor ni-l dovedesc și diferitele semințe găsite în cetatea de la Grădiștea Muncelului. Din aceste semințe se poate constata cultivarea, sau cel puțin prezența a vreo 20 de soiuri de plante³⁶.

Nu e lipsit de interes în această privință să facem o comparație între agricultura orașelor grecești de pe țărmurile nordice ale Mării Negre și cultivarea de cereale la daci. Studiind agricultura din aceste regiuni, V. D. Blavatski constată că a fost cunoscută cultivarea a 8 soiuri de cereale și de alte plante.³⁷ Despre daci știm că cunoșteau mult mai multe; bineînțeles, comparația nu poate avea o valoare absolută, fiind vorba și de hazardul descoperirilor. Dintre speciile de grîu — cu excepția unei singure specii (*triticum dicoccum*) — și dacii cultivau aceleași specii (*triticum vulgare* și *triticum compactum*). În ambele locuri este cunoscută cultivarea acelorași specii de secară (*secale cereale*) și de orz (*hordeum sativum*).

Marea varietate de plante cultivate de daci explică diferitele numiri dacice înregistrate pentru plantele medicinale de autorii greci³⁸.

„Mijloacele de muncă indică — spune Marx³⁹ — nu numai gradul de dezvoltare a forței de muncă omenеști, dar și raporturile în care se lucrează”. Pe baza caracterului dezvoltat al uneltelor de producție, ajungem la concluzia că și forțele de producție și raporturile de producție au fost dezvoltate. Din cele de mai sus rezultă că în primele secole înainte erei noastre, în societatea geto-dacilor, din rămășițele obștilor gentilece și casnice, au luat ființă obștile sătești și, o dată cu ele, locul sclaviei patriarhale îl ocupă sclavia casnică sau timpurie, iar raporturile sclavagiste devin din ce în ce mai puternice în dauna obștilor sătești. Obștile sătești presupun prezența proprietății private și a familiei monogame. Și Pârvan demonstrează că familia geto-dacilor, în preajma începutului erei noastre, are un caracter monogam⁴⁰. Obștea sătească presupune în același timp formarea unei instituții politice, formarea statului.

Alături de proprietatea comună a obștilor sătești, încep să joace un rol din ce în ce mai mare moșiile private ale claselor dominante: ale

³⁵ CIL, XIV, 3608.

³⁶ Șantierul Grădiștea Muncelului, SCIV, IV, nr. 1—2, 1953, p. 193.

³⁷ V. D. Blavatski, *Zemledelie v anticinlh gosudarstvah severnogo Pricernomoria*, Moscova, 1953, p. 78—79.

³⁸ Cf. numele celor 70 de plante medicale dacice notate de „*Pedani Dioscorides* în „περὶ Ἰλτρς Ἱατρικῆς.” *Pedani Dioscoride Anazarbei De Materia Medica*, edit. Max Wellman, Berolini, 1906—1907.

³⁹ K. Marx, *Capitalul*, Ed. II, P. M. R., vol. I, p. 187.

⁴⁰ V. Pârvan, *Getica*, p. 147.

regelui, preoților și nobililor. Pe moșiile lor nobilii geto-daci au aplicat și forța de muncă a sclavilor⁴¹.

Exploatarea sclavilor este cea mai grea, însă presiunea exercitată asupra obștilor sătești devine și ea din ce în ce mai mare: plătesc impozite în natură, iau parte la muncile obștești împreună cu sclavii etc. Numai statul poate să asigure prin aparatul său interesele clasei dominante.

Vorbind despre guvernarea teritoriilor aflate pe treapta sclaviei orientale (adică a sclaviei timpurii), Marx zice că această guvernare cuprindea numai trei domenii: „...finanțele (jefuirea internă), războaiele (jefuirea internă și externă) și muncile obștești (asigurarea reproducției)”⁴².

În linii mari, potrivit condițiilor și particularităților locale, și statul dac îndeplinea aceleași funcțiuni înainte de cucerirea romană.

Pentru îndeplinirea acestor funcțiuni avea însă nevoie de un aparat. Unul din izvoarele scrise — după părerea noastră — vorbește tocmai despre aceasta. Criton, un medic din vremea lui Traian, care în tovărășia lui a fost și în Dacia și a scris istoria geto-dacilor, afirmă într-un fragment ce ni s-a păstrat: „...unii stau în fruntea agriculturii, alții care sînt în jurul regelui, supraveghează cetățile (au grijă de cetăți)”⁴³.

Nu este vorba aici de o supraveghere vremelnică, incidentală a agriculturii și a cetăților din timpul războaielor — cum cred unii, nu e vorba nici numai de supravegherea și conducerea moșiilor regale izolate, ci de organizarea întregii agriculturi, de niște funcții permanente. Luînd ca exemplificare o analogie puțin îndepărtată, avem de a face cu un organ asemănător celui numit „nubanda” la sumerieni, organ care îndeplinea toate funcțiile legate de îndrumarea și controlul muncii agricole (strîngerea impozitului în natură, construirea hambarelor etc.)⁴⁴.

Astfel textul lui Criton dovedește existența moșiilor și organelor puterii de stat.

Pe baza celor spuse, putem constata că în teritoriile cele mai dezvoltate agricultura dacică din secolul I î. e. n. și în sec. I e. n. a întrecut

⁴¹ Prezența sclaviei la geto-daci e dovedită nu numai prin date arheologice, dar și prin izvoare scrise. Dintre acestea din urmă socotim foarte important un pasaj din Artemidoros din Daldios care s-a născut în orașul Ephes, dar a fost numit Daldianos după orașul Daldios unde și-a petrecut viața. El a fost un fel de tilcuior, iar opera sa *Oneirokritika* se ocupă în cinci cărți de tilcuirea visurilor. Tratînd obiceiurile, constată că ele sînt de două feluri: generale și speciale sau etnice. De cele generale țin obiceiurile comune tuturor popoarelor, iar de cele speciale acelea caracteristice numai unui singur popor. Un astfel de obicei special îl constituie faptul că, în timp ce tracii tatuează pe nobilii tineri, geții tatuează pe sclavi (ὁ οὐστὶς ὄνται παρὰ Θραζῖν οἱ εὐγενεῖς παῖδες καὶ παρὰ Γέταις οἱ δοῦλοι) Artemidori Daldiani *Oneirokritikon*, I. v. ex. red. Rud. Hercheri, 1864, I, 8). De aci putem deduce că geții aveau sclavi și, după obiceiul aflat și la alte popoare de pe țărmul Mării Mediterane, i-au însemnat cu stigmatul sclaviei. La tinerii tracii nobili nu e vorba de o stigmatizare, ci de tatuaj ornamental, un obicei care, după alte știri scrise, era foarte răspîndit la acest popor. Deși Artemidoros din Daldios era contemporan cu Adrian, totuși observația sa se referă la obiceiurile getice dinaintea cuceririi romane. Obiceiul se formează într-un timp mai îndelungat și nici nu se poate presupune că de la cucerirea Daciei pînă la domnia lui Adrian să se fi format la geții obiceiuri noi. Deci, fără îndoială, nobilii geto-daci au aplicat pe moșiile lor și forța de muncă a sclavilor și i-au deosebit pe sclavii lor de oameni liberi prin pecetluirea corpului.

⁴² Marx-Engels, *Opere alese*, ed. rusă, vol. II, Gospolitzizat, 1940, p. 520.

⁴³ Müller, FHG, IV, 379.3.

⁴⁴ V. I. Avdiev, *Istoria Orientului antic*, Editura de Stat, București, 1951, p. 35—36.

faza „culturii de lemn” și a depășit gradul de dezvoltare al agriculturii triburilor germane contemporane. În urma dezvoltării rapide a forțelor de producție, în societatea dacică a apărut sclavagismul timpuriu sau casnic, s-au ivit obștile sătești, a luat naștere statul sclavagist cu tot aparatul său.

Cu toate acestea, dezvoltarea nu era uniformă. În teritoriile cele mai dezvoltate, pe lângă obști, cucerește teren proprietatea privată a regelui și a păturilor dominante, în alte teritorii mai înapoiate continuă să persiste relațiile tribale. Sub stăpânirea regelui, a preoțimii și a păturilor dominante se afla un număr considerabil de sclavi, dar și membrii obștilor sătești le plăteau dări în natură și tot în folosul lor au lucrat și locuitorii liberi lipsiți de pământuri și ajunși în mizerie. Pământul se cultiva în general în cadrele obștilor sătești, dar în multe părți continuau să existe și obștile familiale sau casnice.

Cu toată varietatea relațiilor sociale, forma principală a exploatării era sclavajul, dar exista în același timp și exploatarea membrilor obștilor sătești, care constituiau majoritatea populației. Societatea dacică a ieșit din cadrele gentilice ale comunei primitive, a devenit o societate împărțită pe clase, avînd și puterea de stat, s-a transformat în societatea sclavagistă (de tip timpuriu).

A. BODOR

К ВОПРОСУ О ЗЕМЛЕДЕЛИИ В ДАКИИ ДО ПОКОРЕНИЯ ЕЕ РИМОМ. ВОПРОС ДАКИЙСКИХ ОБЩИН

ЧАСТЬ II

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Целью настоящего исследования является изучение форм земледелия у даков и положения земельной собственности, а также обоснованные им заключения об общественных отношениях в Дакии до римского завоевания.

На основании сравнительного анализа земледелия, торговых сношений, верований и социальной организации автор приходит к выводу, что гето-дакийское общество находилось на более высоком уровне развития, чем свево-германское времен Цезаря.

Основываясь на присутствии многочисленных гето-дакийских железных земледельческих орудий на территории Дакии, автор заключает, что в первые века до нашей эры из остатков родовых и семейных общин в гето-дакийском обществе образовались сельские общины; одновременно с этим патриархальное рабство сменилось до-мовым, и рабовладельческие отношения постепенно усиливались в

ущерб сельским общинам. Это, в свою очередь, предполагает создание политических учреждений, образование государства. Наряду с общинным имуществом сельских общин постепенно начинает увеличиваться значение частных поместий господствующих классов.

CONTRIBUTION AU PROBLÈME DE L'AGRICULTURE EN DACIE AVANT LA CONQUÊTE ROMAINE. LA QUESTION DES COMMUNAUTÉS CHEZ LES DACES

IIe PARTIE

(RÉSUMÉ)

Cet article se propose d'étudier les formes de l'agriculture et de la propriété terrienne chez les Daces pour aboutir à certaines conclusions touchant aux rapports sociaux, en Dacie, avant la conquête romaine.

Une analyse comparée de l'agriculture, des rapports commerciaux, des croyances et de l'organisation sociale mène à constater que la société géto-dace avait atteint un niveau supérieur à celui des Suèves germains du temps de César.

Se fondant sur la présence en Dacie de nombreux instruments agricoles géto-daces de fer, l'auteur en déduit qu'aux derniers siècles avant notre ère, des communautés villageoises ont pris naissance au sein de la société géto-dace, issues des débris des communautés gentiles et familiales et qu'en même temps, l'esclavage patriarcal a cédé la place à l'esclavage familial, les relations esclavagistes s'affirmant de plus en plus au détriment des communautés villageoises. Cet état de choses présuppose la formation d'institutions politiques, c'est-à-dire la constitution de l'Etat. A côté de la propriété en commun des communautés villageoises, les domaines privés des classes dominantes commencent à jouer un rôle de plus en plus important.
